

ПО НЯКОИ ВЕЧЕ СПОРНИ ВЪПРОСИ ОТНОСНО ИМУЩЕСТВЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ СЪПРУЗИ¹

Анна Станева

В последните месеци преди влизане в сила на новия Семейен кодекс (СК) на 01.10.2009 г. бяха публикувани немалко научни и популярни статии по въпросите на имуществените отношения между съпрузите, като част от изразените в тях виждания могат да породят сериозни възражения. Спорове по някои въпроси се пораждат и при дискусии в правните среди, макар и да не са намерили отражение в конкретна публикация. Следващите редове имат за цел да разгледат само повдигнатите спорни въпроси. Разбира се, дискусията по новите моменти в Семейния кодекс тепърва предстои.

Чл. 18, ал. 1 от СК урежда три режима на имуществени отношения, между които страните могат да избират. Възможността за избор е първата проява на диспозитивност на уредбата, която винаги досега е била императивна. Основният белег на диспозитивността обаче е в това, че, наред с познатите ни исторически законови режими на разделност и общност, за първи път е уреден институтът на брачния договор. Либерализацията на уредбата се допълва съществено и от това, че изборът на имуществен режим не е еднократен, а може да бъде променян по време на брака. Наред с това, всички нови възможности са достъпни и за съпрузите по заварени бракове.

В чл. 18, ал. 1 от СК са предвидени *три режима на имуществени отношения* между съпрузите:

- а. законов режим на общност;
- б. законов режим на разделност и
- в. договорен режим.

Първите два, както се вижда от наименованието им, имат съдържание, уредено в закона. Третият дава възможност на съпрузите чрез договор сами да уредят съдържанието на имуществените си правоотношения, произтичащи от брака.

Трябва да се прави разграничение между използваните термини „режим на общност” и „съпругеска имуществена общност”. Законовият режим на общност, макар наименованието да е малко подвеждащо, не означава, че всичко придобито от съпрузите става общо. Всъщност се касае за познатия ни от двата предходни Семейни кодекса (от 1968 и 1985 г.) комбиниран режим, при който част от имуществото, придобито по време на брака, става съпругеска имуществена общност, а друга част – остава лично притежание на всеки от съпрузите.

По правило изборът на имуществен режим се извършва при сключване на брака. Встъпващите в брак представят пред длъжностното лице по гражданското състояние обща декларация с нотариална заверка на подписите, в която посочват избрания законов режим, а ако са сключили брачен договор – представят удостоверение от нотариуса със съдържанието, посочено в чл. 9, ал. 2 от СК.

Встъпващите в брак *нямат задължение да изберат приложим имуществен режим* при сключване на брака. Ако не направят избор, се прилага законовият режим на общност (чл. 18, ал. 2 от СК).

¹ Публикувана в Собственост и право, кн. 10/2009

Същата последица настъпва за лица, които са *непълнолетни или ограничено запрети*. Дори и да искат, те нямат право да изберат режим на имуществени отношения докато станат напълно дееспособни. След сключване на брака непълнолетният съпруг придобива дееспособност, ограничена единствено по отношение на разпореждането с недвижими имоти (чл. 6, ал. 4 от СК). Въпросът е дали непълнолетният би могъл незабавно след сключване на брака да участва в избор на другия законов режим (на разделност) или в сключване на брачен договор. Считам, че това ще може да се извърши едва след навършване на пълнолетие, независимо от настъпилата със сключване на брака еманципация. В противен случай изискването за дееспособност би било безсмислено по отношение на непълнолетните: би се оказало, че разглежданите правни действия са забранени непосредствено преди брака, но могат да се извършат веднага след това, при положение, че умственото и психическо развитие на непълнолетния не би могло да се промени в този кратък интервал от време.

Избраният, съответно приложеният по силата на закона имуществен *режим*, *може да бъде променян* от съпрузите неограничен брой пъти през времетраенето на брака. Предпоставка за това е двамата да са пълнолетни и дееспособни и да постигнат общо съгласие (арг. от чл. 19, ал. 3). Промяната на режима се извършва по начина на първоначалния избор.

Съгласно чл. 10, ал. 2 от СК, избраният, съответно приложимият по силата на закона имуществен режим, се *отбелязва в акта за брак*. С оглед осигуряване на достъпност на информацията относно приложимия имуществен режим между съпрузите, СК предвижда създаване на *специален регистър* към Агенцията по вписванията (наричан по-нататък „регистъра“), където се регистрират брачните договори и приложимият законов режим. Регистрацията се извършва служебно въз основа на уведомление от общината или кметството, в чийто регистър по гражданско състояние се съхранява актът за брак. Уведомлението се изпраща незабавно до териториалното звено на Агенцията по вписванията по седалището на съответния окръжен съд, в района на който се намира общината. Както се вижда от посочената процедура, *първично* е отразяването на приложимия имуществен режим в акта за брак, а това в регистъра има *вторичен*, производен характер.

1. Първият въпрос, който поражда различно разбиране, е този за правното значение на вписването на имуществения режим в регистъра. Застъпено се виждането, че действието на вписването е конститутивно – то е елемент от фактическия състав на избора на законов режим и съответно на брачния договор.

Законът не съдържа изричен текст, който да посочва правното действие на вписването и именно поради това, считам, че няма правна основа за посоченото по-горе разбиране. Нещо повече, в чл. 39 и 40 от СК, уреждащи сключването и действието на брачния договор, отбелязването му в акта за брак и в регистъра, не са формулирани като елементи на фактическия състав на договора, а като допълнителни изисквания. Вижда се дори, че брачният договор може да произведе действие от дата, посочена в него (при договор сключен по време на брака), което предполага възможност за обратно действие и изключва необходимостта от отразяване в акта за брак като условие за валидност.

Регистърът е създаден с цел третите лица да бъдат информирани относно приложимия имуществен режим в отношенията между съпрузите, с които влизат в правни отношения,

и защитени от неизвестността, свързана с наличието на три изборни режима. Това става недвусмислено ясно от текста на чл. 20 от СК, който под заглавието „Защита на третите лица” предвижда, че при липса на вписване в регистъра се счита, че между съпрузите е приложим законовият режим на общност. По аргумент на по-силното основание следва да се приеме, че при наличие на вписване именно вписаният режим е този, с който трябва да се съобразяват третите лица, при което съпруг не може да се позовава на наличието на друг режим, различен от вписания. *Изборът на законов режим, съответно сключването на брачен договор, са осъществени и имат действие между страните, но докато не бъдат вписани в регистъра, те са непротивопоставими на трети лица.*

Следва да се има предвид, че в регистъра ще бъде посочен само видът на изобрания режим – законов на разделност, законов на общност или договорен. *Не се предвижда оповестяването на съдържанието на брачния договор.*² Не се касае за пропуск, който трябва да бъде коригиран,³ а за съзнателно решение на законодателя, с оглед спазване на Закона за защита на личните данни. Когато трето лице чрез справка в регистъра установи, че е налице брачен договор, следва да изиска представянето му от съпрузите, за да защити собствените си интереси.

2. Сключване на брачния договор. Брачен договор по правило се сключва с оглед на предстоящ брак. Договор може да бъде сключен и по време на брака, за да замести някой от законовите имуществени режими (чл. 37, ал. 2 от СК). С оглед на тези две възможности относно времето на сключване на договора, следва да се каже, че страни по него могат да бъдат мъж и жена, които предстои да встъпят в брак, или които са съпрузи. И в двата случая, страните, както беше посочено по-горе, трябва да бъдат напълно дееспособни (чл. 37, ал. 3).

Според чл. 39, ал. 1 договорът се сключва *лично* от страните в писмена форма с нотариална заверка на съдържанието и подписите. Независимо от този категоричен текст, в литературата е изразено становище, че брачен договор може да се сключи и чрез пълномощник⁴. По правило законът не посочва как се извършват правните действия, което означава, че могат да бъдат извършени както лично, така и чрез представител. Когато обаче изрично се предвижда, че дадено правно действие се осъществява „лично”, това винаги означава, че представителството – доброволно или законно, е недопустимо. Така например: лично се сключва брак (чл. 5); лично се извършва припознаване (чл. 65, ал. 1), макар да е предвидена и друга алтернативна възможност; лично се явяват съпрузите (или поне ищеца) на първото съдебно заседание при развод по исков ред (чл. 321, ал. 1 ГПК), както и винаги двете страни в заседанието при развод по взаимно съгласие (чл. 330, ал. 1 ГПК) и пр.

Вярно е, че по правило се изисква лично извършване на правни действия с неимуществен характер. Но брачният договор, макар и с имуществено съдържание, е силно повлиян от

² Това се извлича от чл. 19, ал. 2 от СК и от разпоредбите Наредба № 11 от 2009 г. На Министерство на правосъдието за реда за водене, съхраняване и достъп до регистъра на имуществените отношения на съпрузите.

³ В този смисъл Павлова, М. Нотариални действия във връзка с новата уредба на имуществените отношения между съпрузите. Собственост и право, 2009, бр. 9, с. 60. Обратно Еленкова, Е. в „Становище на консултанта” към същата статия, с. 62.

⁴ Вж. Павлова, М. Цит. Съч., с. 64.

личните отношения между съпрузите, поради което законът е преценил, че не е допустимо сключването му чрез представител.⁵

3. Съдържание на брачния договор. Брачният договор съдържа само уговорки относно имуществените отношения между съпрузите, като съдържанието му е примерно изброено в чл. 38, ал. 1 от СК. Границата на допустимото съдържание на договора са императивните норми на закона и добрите нрави.

Тук, без да анализирам цялото възможно съдържание на договора, ще се спра само на тези негови елементи, които вече са били предмет на анализи, с които ми е трудно за се съглася.

3.1. Изтъква се, че чрез брачен договор *не може да се извърши разпореждане с имот, лична собственост на единия съпруг от преди брака в полза на другия*. Уточнява се, че такова разпореждане може да се извърши само във формата на нотариален акт.⁶ Това заключение се извежда от чл. 38, ал. 2, изр. второ от СК.

Цитираната разпоредба има свършено различно съдържание: „Не е допустима уговорка предбрачно имущество на една от страните да стане съпружеска имуществена общност”. Ясно е, че тя не забранява прехвърляне на личен имот на единия съпруг в полза на другия с брачния договор. При това вещното действие ще настъпи пряко по силата на брачния договор, независимо от това, че той няма нотариална форма. В подкрепа на казаното изрично е чл. 39, ал. 2 от СК.⁷ Прехвърлянето на права между съпрузите може да бъде безвъзмездно или възмездно и съответно в тези случаи брачният договор ще съдържа елементи на договор за продажба или дарение. Ако е уговорено двустранно прехвърляне на права, ще са налице и белезите на договор за замяна.

Наред с горното, цитираният автор изтъква, че няма пречка да се предвиди, че имот – съпружеска общност, ще стане лична собственост на единия от съпрузите.⁸ Следва да се има предвид, че, за да е налице имот – съпружеска общност, трябва да се касае за ситуация на вече сключен брак, при който се прилага законовият режим на общност. Брачният договор се сключва впоследствие. За тези случаи в чл. 27, ал. 3 от СК е предвидено, че съпружеската имуществена общност се прекратява със сключването на брачен договор. Следователно, това, което съпрузите ще прехвърлят помежду си чрез договора вече няма да е имот – съпружеска общност, а съсобствен имот. Разпореждането с бездяловата съпружеска общност между съпрузи е невъзможно, както е изяснено още при действието на СК от 1968 г.⁹

Нееднозначно се разбира и текстът на чл. 38, ал. 2, изр. второ, цитиран по-горе. Това е

⁵ В същия смисъл вж.: Димитрова, Г. Съдържание на брачния договор според законопроекта за нов Семеен кодекс, Собственост и право, 2008, бр. 6, с. 40; Марков, М. Брачният договор – една модерна необходимост. Общество и право, 2007, бр. 3, с. 17 и др.

⁶ Вж. Павлова, М. Нотариални действия във връзка с новата уредба на имуществените отношения между съпрузите. Собственост и право, 2009, бр. 9, с. 60. Обратно Еленкова, Е. в Становище на консултанта към същата статия, с. 64.

⁷ В същия смисъл вж. Марков, М. Цит. съч., с. 18; Димитрова Г. Цит. съч., с. 40-41.

⁸ Павлова, М. Цит съч., с. 60.

⁹ Вж. ПП на ВС № 5/1972 г.; Ненова, Л. Семейно право на Република България, С., 1994, с. 194.

единствената забрана, която законът съдържа във връзка с клаузите в брачния договор, отнасящи се до предбрачното имущество. Забранена е уговорка, по силата на която то ще стане съпружеска общност. Няма значение дали се касае за отделен имуществен обект или за цялото налично имущество, дали превръщането в съпружеска общност ще е едностранно или приложимо за двамата съпрузи.

Каква е причината за това ограничение? Някои автори обясняват забраната с това, че съпружеската общност била допустима само при законовия режим на общност. Това едва ли е приемлив аргумент, като се има предвид, че чл. 38, ал. 2 от СК изрично допуска брачният договор да препрати към някой от законовите режими, вкл. този на общност. Забраната според мен произтича от това, че всяка промяна в титулярството на едно право, притежавано от преди брака, по същество е отделна разпоредително сделка с цялото или част от това право. Ако се уговори превръщането му в съпружеска общност, която е бездялова, не могат да бъдат очертани параметрите на разпоредителната сделка.

3.2. В чл. 38, т. 3 от СК е предвидено, че може да бъде уговорен *начинът на разпореждане с имущество, вкл. със семейното жилище*. Съществува мнение, че уговореният начин на разпореждане със семейното жилище не може да влезе в противоречие с чл. 26 от СК.

Поставянето на този въпрос има смисъл, тъй като и при двата уредени в СК законови режима – на общност и разделност – за разпореждане със семейното жилище, лична собственост на единия съпруг, се изисква съгласието на другия или разрешение на районния съд (чл. 26 и 34). Сключването на брачен договор обаче изключва приложението на законовите режими, освен ако страните препращат към тях или при непълнота в договора (чл. 38, ал. 2 и 4). Следователно, доколкото разглежданите разпоредби, ограничаващи свободното разпореждане със семейното жилище, не представляват общи норми, приложими в съпружеските отношения като цяло, и доколкото по принцип ограничителните норми не следва да се тълкуват разширително, считам, че може да се уговори еднолично разпореждане със семейното жилище.

3.3. Не мога да отмина без внимание и изказването, публикувано в неспециализирано издание,¹⁰ че „*банковите сметки и влогове няма да попадат в брачните договори*. Те си остават неприкосновена лична собственост. Предмет на брачен договор не могат да бъдат и вещите, необходими за професията на съпрузите, които са еднолични търговци.” Спирам се на този текст, само поради това, че в публикацията се твърди, че се цитира изказване, направено на семинар на Нотариалната камара за обсъждане на новия Семеен кодекс.

Макар да съм убедена, че става дума за неправилна интерпретация на чутото, се чувствам длъжна да оспоря това твърдение като напълно невярно и лишено от правна основа. Цялото предбрачно или придобито по време на брака имущество може да бъде предмет на брачния договор. Режимът на притежание и начинът на разпореждане с влоговете и вещите за осъществяване на търговска дейност на общо основание също могат да бъдат договорани.

В публикацията най-вероятно е направено объркване със законовия режим на общност, при който паричните влогове вече не са обхванати от съпружеската имуществена общност,

¹⁰ Вестник „Стандарт“, 26.09.2009 г. „Банковите сметки не минават под венчило. Новият Семеен кодекс в сила от 1 октомври”.

за разлика от положението при вече отменения СК от 1985 г. Аналогично е и положението с вещите, които служат за упражняване на търговската дейност на съпруг – едноличен търговец и са включени в неговото предприятие (чл. 21, ал. 1 и чл. 22, ал. 3 от СК).

3.4. В чл. 38, ал. 3 от СК е предвидено, че брачният договор не може да съдържа *разпореждания за случай на смърт*. Целта е да не се допусне извършване на завещателни разпореждания чрез брачния договор в отклонение от императивните норми на Закона за наследството. Разпореждане в случай на смърт може да се направи от всеки от съпрузите поотделно чрез съставяне на саморъчно или нотариално завещание. Ако в договора е включена клауза, нарушаваща посоченото изискване, тя ще бъде нищожна.

Горното *ограничение не се отнася за разпорежданията относно дяловете на съпрузите при прекратяване на уговорена съпружеска имуществена общност*. Тази именно формулировка се критикува,¹¹ тъй като според автора се касае за отклонение от класическата регламентация на наследяването по завещание.

Не мога да се съглася с това виждане. Напротив, законът изрично формулира това уточнение (изречение второ на чл. 38, ал. 3), за да избегне споровете дали се касае за забраненото завещателно разпореждане или не.¹² Става дума за ситуация, в която съпрузите са уговорили, че придобитото (или част от него) ще става съпружеска бездялова общност. По правило общността се прекратява с прекратяване на брака при равни дялове. Това, което се допуска да уговорят съпрузите, не представлява разпореждане с имущество в случай на смърт, а обща констатация на съпрузите относно приноса на всеки от тях при придобиване на общото имущество, с оглед на която общността ще се прекрати при неравни дялове, така както това може да стане в случай на развод или унищожаване на брака (чл. 29 от СК). След прекратяване на съпружеската общност при уговорените дялове, частта на починалия ще бъде наследена по общия ред.

3.5. Чл. 38, ал. 1, т. 4 от СК посочва като елемент от съдържанието на брачния договор участието на съпрузите в разходите и задълженията. Съществува виждане, че *съпрузите не могат да се отклонят от солидарната отговорност за задължения*, предвидена в чл. 32, ал. 2 и чл. 36, ал. 2 от СК, тъй като биха увредили интересите на кредиторите си.

Считам, че съпрузите могат да уговорят разделна отговорност за задължения на семейството и такава клауза ще бъде валидна. Както е известно, чл. 121 от ЗЗД предвижда, че солидарността възниква по силата на договор или в случаите, предвидени в закона. Разглежданите текстове на СК уреждат солидарна отговорност на съпрузите, но само в рамките на законовите имуществени режими. Наличието на брачен договор, изключва приложението на разпоредбите на закона, освен когато е налице празнота в договора или препращане към законов режим.

3.6. Допуска се възможност съпрузите *да уредят въпроса за фамилното име след развода*.¹³ Както е недвусмислено посочено в чл. 38, ал. 1 от СК, брачният договор има за предмет само имуществени отношения между съпрузите. Въпросът за фамилното име несъмнено има неимуществен характер, поради което не може да бъде елемент от

¹¹ Нацев, С. От 1 октомври могат да се сключват брачни договори, собственост и право, бр. 9, 2009, с. 49.

¹² Така Марков, М. Цит. съч., с. 19.

¹³ Павлова, М. Цит. съч., с. 60.

съдържанието на договора.

Ако все пак такава клауза бъде включена в договора, както и евентуални други клаузи, уреждащи неимуществени отношения между съпрузите или грижите за децата, те няма да породят правно действие. Те не обвързват правно страните, нито ще имат значение при евентуален съдебен спор. Ако обаче клаузите са формулирани в интерес на семейството като цяло и децата в частност и наличието им би могло да създаде убеждение у съпрузите за морален ангажимент, считам, че подобно правно ирелевантно съдържание на договора не следва да бъде пречка за неговото сключване.

Доц. д-р Анна Станева
Октомври 2009